

РОЛЬ ОСВІТИ У ФОРМУВАНІ СТІЙКОСТІ ДО МАНІПУЛЯЦІЙ

Вінницький національний технічний університет

Анотація:

У тезах розглянуто роль освіти як ключового чинника формування стійкості особистості до маніпулятивного впливу в сучасному інформаційному суспільстві. Проаналізовано основні механізми маніпуляції свідомістю та визначено освітні інструменти, що сприяють їх розпізнаванню й нейтралізації. Акцент зроблено на розвитку критичного мислення, медіаграмотності та когнітивної саморефлексії як складових освітнього процесу. Окреслено значення формальної та неформальної освіти у підготовці людини до усвідомленого сприйняття інформації. Розглянуто перспективи освітніх стратегій у контексті цифровізації та зростання інформаційних загроз.

Ключові слова: маніпуляція свідомістю, освіта, критичне мислення, медіаграмотність, інформаційна безпека, когнітивна стійкість, освітні технології.

Abstract:

The thesis examines the role of education as a key factor in developing individual resistance to manipulative influence in modern information society. The main mechanisms of consciousness manipulation are analyzed, and educational tools that contribute to their recognition and neutralization are identified. Emphasis is placed on the development of critical thinking, media literacy, and cognitive self-reflection as integral components of the educational process. The significance of formal and non-formal education in preparing individuals for conscious information perception is outlined. Prospects of educational strategies are considered in the context of digitalization and increasing information threats.

Keywords: manipulation of consciousness, education, critical thinking, media literacy, information security, cognitive resilience, educational technologies.

Освіта відіграє визначальну роль у формуванні стійкості особистості до маніпуляцій, які набули широкого поширення в умовах цифрового суспільства та глобального інформаційного простору. Сучасна людина постійно перебуває під впливом медіа, соціальних мереж, рекламних повідомлень та політичних наративів, що активно використовують психологічні механізми впливу на свідомість, дивись [1]. У таких умовах освіта перестає бути виключно засобом передачі знань і набуває функції формування здатності до усвідомленого, критичного аналізу інформації та відповідального прийняття рішень, дивись [2].

Маніпуляція свідомістю ґрунтується на використанні емоційного тиску, когнітивних викривлень, спрощення складних явищ, апеляції до страхів та нав'язування готових інтерпретацій. Протидія таким впливам можлива насамперед через розвиток критичного мислення, що передбачає вміння аналізувати джерела інформації, перевіряти факти, виявляти логічні помилки та відокремлювати об'єктивні дані від суб'єктивних суджень. Освітній процес, орієнтований на проблемно-пошукове навчання, дискусії, аналіз реальних соціальних і медійних кейсів, сприяє формуванню активної, рефлексивної та відповідальної позиції здобувача освіти.

Важливу роль у формуванні стійкості до маніпуляцій відіграє сучасна українська науково-популярна та навчальна література, присвячена критичному мисленню та медіаграмотності. Так, у книзі Оксани Мороз «Як не стати овочем» (2021) наголошується, що значна частина маніпуляцій ґрунтується на неусвідомленому споживанні контенту та відсутності навичок перевірки джерел інформації [4]. Стівен Пінкер у перекладеному українською виданні «Рациональність» (2024) зазначає, що раціональне мислення є основним захистом людини від упереджень і маніпулятивних впливів, оскільки дозволяє свідомо оцінювати аргументи та факти [5]. У посібниках з медіаграмотності, виданих Академією української преси, критичне мислення визначається як комплексна навичка, що формується лише за умови систематичної практики та навчання, а не одноразових інформаційних заходів.

Важливою складовою сучасної освіти є медіаграмотність, яка забезпечує здатність працювати з

інформаційними потоками, розпізнавати фейкові новини, пропаганду, маніпулятивні повідомлення та елементи інформаційно-психологічних операцій. Включення медіаосвітніх компонентів у навчальні програми дозволяє знизити рівень інформаційної вразливості та сформувати навички усвідомленого сприйняття медіаконтенту [5]. Особливого значення набуває міждисциплінарний підхід, що поєднує елементи філософії, психології, соціології та інформаційних технологій.

У закладах вищої освіти, зокрема на прикладі технічних університетів, формування стійкості до маніпуляцій реалізується через дисципліни гуманітарного спрямування, такі як «Філософія», «Засоби протидії маніпуляціям свідомості», «Психологія особистості», а також через окремі тематичні модулі з аналізу інформації та медіатекстів. Практичними формами навчання є аналіз новинних повідомлень, робота з прикладами пропаганди, обговорення соціальних кейсів, написання аналітичних есе та участь у дискусіях. Такі форми сприяють не лише засвоєнню теоретичних знань, а й формуванню навичок самостійного мислення.

Суттєвий вплив на розвиток медіаграмотності мають також позааудиторні заходи: конкурси, олімпіади, онлайн-тести та освітні проєкти, присвячені критичному мисленню. Зокрема, всеукраїнські ініціативи з медіаграмотності та проєкти міжнародних організацій залучають широкую аудиторію та підвищують інтерес до проблеми інформаційної безпеки. Водночас аналіз ефективності таких заходів свідчить, що вони є дієвими лише за умови системності та інтеграції в освітній процес. Одноразові події мають обмежений вплив і не забезпечують формування стійких навичок критичного мислення без подальшої практики та закріплення знань.

Сучасні освітні технології, зокрема інтерактивні платформи, онлайн-курси та симуляційні моделі, значно розширюють можливості формування когнітивної стійкості. Вони дозволяють моделювати ситуації маніпулятивного впливу, аналізувати інформаційні кампанії та відпрацьовувати навички саморегуляції, рефлексії й усвідомленого вибору.

Отже, освіта є базовим механізмом формування стійкості до маніпуляцій свідомістю, оскільки забезпечує розвиток критичного мислення, медіаграмотності та відповідального ставлення до інформації. В умовах зростання інформаційних загроз освітні стратегії мають адаптуватися до нових викликів, поєднуючи традиційні педагогічні підходи з інноваційними технологіями та системною практикою. Це сприятиме формуванню свідомого, автономного та інформаційно захищеного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Potter, W. J. Media Literacy. – Thousand Oaks: Sage Publications, 2019.
2. Paul, R., Elder, L. Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life. – Boston: Pearson, 2020.
3. Мороз О. Як не стати овочем. Інструкція з виживання в інформаційному просторі. Київ : Yakaboo Publishing, 2021. 240 с.
4. Пінкер С. Рациональность. Что это такое, почему важно и почему трапится так редко. Київ : Наш Формат, 2024. 416 с.
5. UNESCO. Media and Information Literacy Curriculum for Educators [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unesco.org> – Дата звернення: 20.05.2025.

Снядовська Марія Андріївна – студентка групи ЗПІ-24б, факультет інформаційних технологій та комп'ютерної інженерії, Вінницький національний технічний університет. Вінниця, maria06akkaunt@gmail.com

Науковий керівник: **Теклюк Анатолій Іванович** – канд. філософських наук, доцент кафедри філософії та гуманітарних наук, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, teklyuk.a.i@vntu.edu.ua

Mariia Sniadovska – student of group ZPI-24b, Faculty of Information Technology and Computer Engineering, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, maria06akkaunt@gmail.com

Supervisor: Tekliuk Anatolii I. — PhD in Philosophy, Associate Professor, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: teklyuk.a.i@vntu.edu.ua